

УДК 94(438) «1921-1939»

Р.П. Давидюк

**УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ І ПОЛІТИКА ПРОМЕТЕЇЗМУ
ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ**

**(Рец.: Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921-1939 рр.) / Володимир
Комар. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. – 360 с.)**

Історія Другої Речі Посполитої, зокрема спроби вирішення її урядами національного питання, цікавлять багатьох сучасних дослідників. Разом з тим, у сучасній українській історіографії обмаль праць, де б комплексно аналізувалися складові концепції прометеїзму. Ця концепція була спрямована на розчленування СРСР за національною ознакою з перспективою утворення незалежних держав, об'єднаних у федерацію з Польщею. Тому поява фахового дослідження, в якому на основі надзвичайно широкої джерельної та історіографічної бази проаналізовано спроби реалізації цієї політики, доведено визначальність у ній українського питання, є надзвичайно цікавою та актуальною для науковців, які вивчають історію новітньої доби.

Монографія Володимира Комара «Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921-1939 рр.)» складається з п'яти розділів, вступу, висновків, списку джерел і літератури. Традиційно виконаний вступ і перший розділ монографії. Наголосимо, що ґрунтовність та всебічність джерельної бази дала можливість автору висловити власну думку з приводу багатьох дискусійних аспектів. Визначальними для дослідника стали матеріали Центрального військового архіву (ЦАВ) у Варшаві (Рембертові) та Архіву нових актів у Варшаві (ААН). Володимир Леонович широко використав документи Генерального штабу збройних сил Польщі, які знаходяться у Російському державному військовому архіві (РГВА). Цінними для розкриття теми стали іменні фонди діячів прометеївського руху, які знаходяться в Польській бібліотеці в Парижі (ПБП). Крім відділу рукописів ПБП, окремі документи з досліджуваної теми містять рукописні збірки Національної бібліотеки у Варшаві (НБВ) та Бібліотеки Варшавського університету (БВУ), які також досліджував Володимир Комар.

Цікаві матеріали про події Української революції, документи редакції тижневика «Тризуб», колекцію «Українського музею у Празі», спогади і документи громадських діячів української еміграції автор почерпнув з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління (ЦДАВО) України. Суспільні настрої на території західноукраїнських земель ілюструють використані автором матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові (ЦДІАУ у Львові).

Збірники документів, спогади та епістолярна спадщина учасників визвольних змагань і емігрантів міжвоєнної доби, польська та українська періодика міжвоєнного часу засвідчують, що автор виявив та критично проаналізував достатньо репрезентативну джерельну базу, що дозволило комплексно дослідити концепцію прометеїзму Польщі у міжвоєнний період.

Надзвичайно різномірною є опрацьована Володимиром Леоновичем історіографія проблеми, яка включає праці польських, радянських, українських, російських, французьких, американських та інших вчених.

Автор доводить, що концепція прометеїзму формувалася на традиціях шляхетської Речі Посполитої протягом міжвоєнного періоду у середовищі прихильників політичної лінії Ю. Пілсудського. Метою політики прометеїзму мало стати розчленування СРСР за національною ознакою і побудова Польщі на засадах федерації з Україною, Грузією, Азербайджаном, Кримом та іншими республіками.

У політиці польської влади щодо української уенерівської еміграції визначилися два підходи. Група, що об'єднувалася навколо начальника держави і мала впливи у Генеральному штабі, не відмовлялася від використання «української карти», розраховуючи

на відновлення збройного конфлікту з Радянською Росією. Другий представляли діячі, які не сприймали політику Ю. Пілсудського.

У монографії дослідник наголошує на ролі українського питання у політиці прометеїзму, з огляду на його людський, економічний, геополітичний потенціал. Аналізуючи умови та наслідки Варшавської угоди, він доводить, що ця угода була успіхом в реалізації концепції федералізму, але невдачі військової кампанії перекреслили плани Пілсудського. Як наслідок, за Збруч змушені були перейти десятки тисяч вояків армії УНР і цивільних емігрантів, так звана петлюрівська еміграція, яка була інтернована у таборах для військовополонених. В еміграції державні структури УНР продовжували зберігати свою організаційну єдність, зокрема значну частину емігрантів об'єднав Український Центральний Комітет у Варшаві.

Поразка федераційної програми стала поштовхом для пошуку нової концепції східної політики Польщі. Вона була зреалізована через створення товариства «Прометей» і подальшу теоретичну розробку прометеївського руху. Цінним, на нашу думку, є аналіз поглядів і діяльності Т. Голувки, Т. Шетцеля, Е. Харашкевича, А. Кавалковського, В. Бончковського та інших теоретиків концепції прометеїзму. Автор доводить, що її основними складовими були антирадянська, антиросійська й антикомуністична спрямованість, а основними центрами прометеївської еміграції стали Париж, Варшава, Гельсінкі, Стамбул і Харбін. Створення незалежної України над Дніпром та інтеграція західноукраїнських земель до складу Польщі були важливими складовими цієї концепції. Дослідник наголошує, що вона втілювалася в політиці державної асиміляції урядів Другої Речі Посполитої.

Польща відновлювала політичну і військову співпрацю з петлюрівською еміграцією, сподіваючись на її збройну підтримку у випадку можливого конфлікту з Радянською Росією (с. 196). У структурі прометеївського руху українцям-петлюрівцям відводилася роль координаторів емігрантів з СРСР. Структури УНР отримували організаційну, технічну й матеріальну допомогу Генерального штабу збройних сил Польщі. Активно діяли спецслужби ДЦ УНР в еміграції. Однак автор слушно зауважує на проблемах і прорахунках в їхній діяльності. Так, встановлення в СРСР у 30-х роках тоталітарного режиму привело до законсервування там агентурної мережі і очікування уенерівськими спецслужбами більш слушного моменту для антибільшовицького повстання (с. 208).

У монографії автор доводить, що впродовж міжвоєнного періоду концепція прометеїзму не була реалізована, обґрунтовує причини цього і показує її значення для політичного та суспільного життя Польської держави.

Висновки рецензованого монографічного дослідження є виваженими, науково обґрунтованими, цілком відображають підхід автора до наукової проблеми.

Монографія Володимира Леоновича Комара є важливою з огляду на систематизацію, доповнення, деталізацію складної сторінки історії Польщі, виконана на високому науковому рівні, може бути корисною для подальших наукових досліджень. Маємо надію, що праця буде мати друге видання, яке, на нашу думку, варто доповнити фотографіями, картами та іншими матеріалами візуального ряду.

Вважаємо, що фахове дослідження, присвячене концепції прометеїзму у політиці Другої Речі Посполитої, безсумнівно, буде корисною у науковій, навчально-педагогічній, краєзнавчій практиці.